

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ

Тиский Михайло Григорович

Кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та
державного управління Східноєвропейського національного
імені Лесі Українки

Розглядаються зовнішні впливи сучасної цивілізації та вкорінені традиції самоорганізації громадян на процес становлення громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, глобалізація, децентралізація, усталені традиції, самоорганізація.

У другій половині ХХ ст. розпочався процес переходу до суспільства нового типу який пов'язаний зі зміною матеріальних і духовних основ розвитку сучасної цивілізації. Сучасний світовий розвиток засвідчує усталеність певних тенденцій, до яких, зокрема, належать: глобалізація, децентралізація, демократизація. Нині процеси суспільної модернізації набувають загальносвітового значення. Особливо актуальними вони є в країнах, де відбуваються демократичні перетворення, пов'язані з реформуванням тоталітарної спадщини. Україна є виразним представником цих процесів, адже сьогодні тут відбуваються кардинальні демократичні перетворення. На думку українського політолога В. Фесенка, в умовах України «глобальне громадянське суспільство проводить свою експансію»[1, с.27]. Історично українське суспільство впродовж століть перебувало між двома центрами цивілізаційного впливу - авторитарного російського євразійства і європейської демократичної традиції. Однак, демократичні традиції самоврядування були здавна притаманні українській нації. Українська суспільна традиція має свої вкорінені традиції самоорганізації громадян, зокрема, формування церковних братств, Запорізька січ, політико-правовий устрій та демократичність Гетьманщини. Яскравим прикладом політичної самоорганізації українського суспільства є створення 17 березня 1917 року Української Центральної Ради та проголошення нею Української Народної республіки. Консолідуючою ідеєю цих громадських рухів було прагнення до свободи та національної гідності. Зародження козацького стану, на думку історика О. Субтельного, відбувалось передусім не лише в боротьбі проти мусульманської загрози, «а й як оборона від національно-релігійного та суспільно-економічного гноблення польської шляхти». Після Переяславської ради 1654 р. українське суспільство зіткнулось з московськими принципами абсолютизму та деспотії. «Приклад самоврядування, що дала Гетьманщина, надихав багато поколінь українців у їхніх прагненнях створити свою власну національну державу»[2, с.136,227].

Відомий французький соціолог Д. Шнаппер прийшов до висновку, що « етнічні групи зберегли власну свідомість та самобутність..., передусім через почуття колективної, а звідси особистої гідності» [3,с.122].

Революція 1848 р., що охопила значну частину Європи, дала поштовх до боротьби за національне та соціальне визволення українців на західноукраїнських землях Австрійської імперії. Після цієї революції українська інтелектуальна еліта Західної України в тісному контакті із селянством почали активно формувати громадські організації, кооперативи, школи, наукові товариства, українські газети та політичні партії. Проте зародження інститутів громадянського суспільства на українських землях Російської імперії розпочалось на декілька десятиліть пізніше.

В період тоталітаризму українському народові судилось пройти крізь пекло Другої світової війни, пережити масові розстріли, голодомори, витримати шалений наступ ворога на самі підвалини його фізичного й духовного виживання. Проте, лібералізація, розпочата навесні 1985 року партійним керівництвом СРСР, подарувала українцям ще один шанс відродити свою державу.

Після проголошення Михайлом Горбачовим курсу на перебудову в Україні з явились перші неформальні групи, об'єднання та громадські організації. Підґрунтям їхньої появи став широкий спектр інтересів – екологія, спорт, музика, колекціонування тощо. У 1989 році їх вже в Україні налічувалось близько 47 тисяч. Серед інших найбільшу кількість становили: художньо-розважальні; громадсько-політичні; спортивно-технічні; культурно-історичні та інші [4,с.78]. Учасники цих самодіяльних громадських організацій у своїй діяльності порушували важливі для українського суспільства проблеми. Передусім це проблеми ліквідації « білих плям» історії, відновлення прав української мови та екологічної безпеки в республіці. В першій половині 1989 року в Україні відбулись установчі конференції Товариства української мови імені Т. Шевченка, історико-просвітницького товариства «Меморіал» та екологічного товариства «Зелений світ» [4,с.27].

У вересні 1989 року відбувся установчий з'їзд Народного руху України який згуртував навколо себе значну частину громадських організацій, які вже на той час функціонували в республіці. Становлення Народного руху в Україні наприкінці 90-х років XX ст., яке відбувалось у період горбачовської лібералізації, зумовлене передусім приниженням національної та особистої гідності українців за час правління тоталітарного комуністичного режиму. В Програмі НРУ, що була прийнята на з'їзді, йшлося передусім про розбудову інститутів громадянського суспільства, забезпечення прав людини та зміцнення суверенітету України. Формування місцевих осередків НРУ значною мірою залежало від демократичних традицій і мало свої регіональні особливості. Так, якщо на Західній Україні, де ще збереглись демократичні традиції, становлення регіональних організацій відбувалось при потужній підтримці місцевого населення, тоді як у Південно-Східному регіоні цей процес відбувався досить складно [5,с. 41]. Становлення Народного руху на

Донеччині відбувалось за участі передусім інтелектуальної еліти. На думку першого голови Донецької міської організації НРУ М. Жовніренка кількість активних членів Руху на Донеччині на час установчої конференції Донецької крайової організації НРУ становила близько 1000 осіб[6,с.53]. Так, для порівняння, лише міська організація Народного руху шахтарського міста Нововолинська (населення близько 50 тисяч жителів) Волинської області на час установчих зборів нараховувала більше як півтисячі активістів[7,с.55]. Такий контраст політичної участі громадян на Волині та Донбасі пояснюється передусім зовнішніми впливами. Якщо жителям східноєвропейських країн притаманний активістський тип політичної культури, тоді як громадянам Росії є характерним підданський та патріархальний тип політичної культури.

Значний вплив на розбудову інститутів громадянського суспільства у 90-х роках ХХст. в Україні мали революційні події у країнах Східної Європи, зокрема, діяльність польської «Солідарності» та національних рухів Чехословаччини та Угорщини[8,с.131].

Після проголошення незалежності України ідея індивідуальної свободи, що так необхідна для формування громадянських відносин, набула у сфері економічної політики антисоціальних та кримінальних форм. Більшість населення не змогла долучитись до активної економічної діяльності. Приватизація державної власності теоретично мала б сприяти створенню середнього класу, проте внаслідок маніпуляцій, вона перейшла в руки партійної номенклатури та кримінальних структур. Великою перепорою на шляху формування громадянського суспільства стала система цінностей, що була сформована ще за тоталітарного режиму. Після проголошення незалежності в країні поступово почали відновлюватись авторитарні методи управління та переслідування громадських активістів. Відносини між державою і громадянським суспільством розвивались передусім не в напрямі забезпечення законних прав та інтересів особи, а в нав'язуванні принципів споживацтва та нехтування християнських морально-етичних норм. Активний супротив протиправним діям влади під час виборів Президента України в 2004 році засвідчив про глибокі традиції християнської моралі українського суспільства. Ціннісні основи християнства завжди мали в Україні соціально-громадське навантаження і були дуже близькими до принципів громадянського суспільства. Підтвердження цьому – події в Києві під час Євромайдану. Тоді громадянське суспільство вистояло, люди проявили справжній героїзм та стійкість. Суспільство дозріло до змін і люди були готові боротись і навіть втрачати життя за свою свободу та гідність. Це був рух не лише за Євроінтеграцію, але й «революція гідності» заради свободи. Події в Києві 20 лютого 2014 року показали, що Євромайдан є свідомий вибір українського суспільства заради цивілізаційного розвитку та домінування прав людини. «Революція гідності» стала індикатором росту громадянської свідомості широких народних верств та наступним етапом становлення громадянського суспільства в Україні.

Отже, розвиток громадянського суспільства в Україні визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Християнська мораль та традиції самоврядування були завжди притаманні українському народу. Громадянське суспільство в Україні виступало, і нині виступає, своєрідним гарантом демократизації та перепорою на шляху зростання авторитарних тенденцій. Нове розуміння ролі громадянського суспільства ґрунтується на ідеях про його самоорганізацію та формування суспільних відносин поза межами авторитарного державного впливу і завдяки цьому воно є рушійною силою модернізації політичної системи. Головна ідея консолідованого масового протесту «революції гідності» полягає в невідповідності сучасного стану корумпованої влади в державі з морально-етичними нормами та цінностями українського суспільства.

Процес глобалізації, що досить виразно відображаються в економічній, інформаційній та науково-технічній напрямках, поширюється і на суспільно-політичну сферу. Норми демократії в їх сучасному вигляді є продуктом історичної практики багатьох народів. Ці норми лягли в основу програмових засад діяльності ООН, ОБСЄ, Ради Європи і завдяки цьому набули значного поширення у сучасному світі. Так, Статут Ради Європи (прийнятий у 1949р.) зафіксував прихильність європейських держав до духовних і моральних цінностей їх народів і є джерелом індивідуальної свободи та верховенства права. Розвинуте громадянське суспільство є сьогодні головною ознакою європейської ідентичності.

Література

1. Фесенко В. Глобальне громадянське суспільство й Україна: вплив міжнародних і закордонних неурядових організацій на соціально-політичні процеси в Україні/ матеріали наук.- прак. Конф. –К.; вид-во УАДУ, 2001.- 380с.
2. Субтельний О. Україна: історія / Пер. З англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1993. 720с.
3. Шнаппер Д. Спільнота громадян/ Д.Шнаппер.-Харків: ТОВ «Фоліо», 2007.-224 с.
4. Гарань О. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України: Монографія Текст / О. Гарань. – К.: Либідь, 1993. – 200с.
5. Гончарук Г. Народний Рух України: Монографія [Текст]/ Г. Гончарук.- Одеса, Астропринт ,1997.-378с.
6. Білецький В.С.Історія донецької крайової організації Народного руху України: Монографія [Текст]/ В.С. Білецький.-Донецьк, 2009.-171с.
7. Тиский М. Народний рух України: Становлення волинської регіональної організації: Монографія [Текст]/ М.Тиский. – Луцьк: Твердиня, 2009.- 212с.
8. Піпаш В. Народний Рух України як форма національно-визвольної боротьби українців на зламі 80-90-х років ХХ століття:закарпатський регіональний аспект: Монографія[Текст]/ В. Піпаш. – Ужгород: Граджа,2008.- 216 с.

